

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ DEYİMLERİN ANLAM AĞINDAN HAREKETLE ÜZÜLMEK- MUTSUZLUK İLİŞKİSİ*

Yasin ŐERİFOĐLU* **

Öz

Bu çalışmada; dilimizdeki (Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki durumu dikkate alınarak/karşılaştırılarak) yaygın kullanım şekli ve anlam ağı açısından genel olarak mutsuzluk kavram alanıyla ilişkili bir eylemin adı olan üzölmek fiilini, kendi etrafında oluşturduğu kavram alanıyla birlikte ele aldık. Üzölmek fiili etrafında oluşan kavram alanını incelerken özellikle dilimizdeki deyimlerden istifade ettik. Her iki lehçenin deyimleriyle ilişkili yapılmış çalışmaların taranmasıyla Türkiye Türkçesinde konuyla ilişkili 80 deyim, Kırgız Türkçesinde de 21 deyim tespit ettik ve deyimlerdeki kalıplaşmış ifadeleri birer yargı biçimine dönüştürerek, ifadeleri oluşturan zihnin, üzölmek eylemi ile hangi kavramları ilişkilendirdiğini gün yüzüne çıkarmayı hedefledik. Bu sayede Türkçe konuşan insanların üzölmek kavramını işlerken kültürümüzün hangi kodlarını esas aldıklarını, mutsuzluk hissini ifade ederken daha çok tabiattan mı, çevreden mi yoksa insandan mı etkilendiklerini anlamaya çalıştık. Ayrıca, Türkçede mutsuzluk kavramını ifade eden sözlerin arka planındaki zihinsel sürecin inanç sistemiyle ne kadar ilişkili olduğunu da tespit etmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Üzölmek, Mutsuzluk, Deyimler.

* Bu alışma, Türkiye Macaristan Dostluk Antlaşmasının 90. Yıldönümünde (20-24 Haziran 2013) Budapeşte’de düzenlenen Türk-Macar İlişkileri Sempozyumu’nda sunulan bildiriden genişletilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. yserifoglu@kastamonu.edu.tr

Abstract

The Semantic Relationship between “Worry” and “Unhappiness” in Turkish with Reference to the Semantic, and Lexical Meanings of Idioms in Turkey Dialect and Kyrgyz Dialect

In a Turkish dictionary; the verb “üzülmek” (it; henceforth, will be used as worry) is meant that being subject to action of sadden, or feel sadness. “üzülmek” which is considered with unhappiness in general, is related to many terms especially concept of worry. In this work, we dealt “worry” verb in our language (by considering/ comparing its situation in Turkey Turkish and Kirghiz Turkish). We utilized from the idioms in our language while examining the concept space that is formed round the “worry” verb. . By this research, we have detected 80 idioms related with this subject in Turkey Turkish, 21 idioms in Kirghiz Turkish and we aimed to reveal that the mind that forms expressions, associates “worry” verb with which concepts, by transforming stereotyped expressions in idioms, to a sentence form. So, we tried to understand that the people speaking Turkish emphasize which codes of our culture, whether the people be effected by nature itself or human aspects while they are expressing the “worry” concept. It is known that “worry” is a way of naming an abstract feeling. Consequently, we aimed to determine whether Turkish-talking-people create a link between abstract and concrete concepts while they are stating this feeling, and if they do which specific concepts they are. We; moreover, tried to understand the cognitive process behind the creation of the words which are related to the concept of “worry” are how much relevant with the belief system (pantheon). In this examination, it is aimed to identify that vocabulary relevant to concept of unhappiness in Turkey-Turkish and Kyrgyz-Turkish idioms. It is aimed to be revealed with this comparison that in both dialects, existing vocabulary which is related to unhappiness concept whether they have common background in the way of linking the concept with the words, and if they so what the statistics is of it.

Keywords: Turkey Turkish, Kirghiz Turkish, worry, unhappiness, idioms.

Giriş:

Bu çalışmada; Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki deyimlerden hareketle Türkçe konuşan insanların zihinlerinde *üzülmek* eylemi ile hangi kavramları ilişkilendirdiğini, üzülmek kavramını bir dil malzemesine dönüştürürken kültürümüzün hangi kodlarını esas aldıklarını, mutsuzluk hissini ifade ederken yaşamın daha çok hangi alanlarından, olgu ve eylemlerinden etkilendiklerini anlamaya, yine bu deyimlerdeki anlam ilişkilerinden hareketle mutsuzluk kavramını ifade eden sözlerin arka planındaki zihinsel sürecin inanç sistemiyle ne kadar ilişkili olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Türkçe Sözlük'te üzölmek; "1. Üzme işine konu olmak. 2. Üzöntü duymak, kaygılanmak." şeklinde anlamlandırılmıştır. Genel manada *mutusuzluk* kavramı içinde düşündüğümüz üzölmek, sözlükteki anlamından da anlaşılacağı üzere *kaygılanmak* başta olmak üzere mutusuzluk kavram alanıyla bağlantılı daha birçok kavramla ilişkilidir. Yakın geçmişe kadar mutluluk kavramının Türkçe "kut" sözüyle karşılandığı görölmektedir.

Kut sözü Türkçe Sözlük'te; "uğur, baht, talih, mutluluk" anlamlarıyla açıklanmaktadır. Bu anlamlardan mutluluk belki insanın kendi çabalarıyla elde edeceği bir kazanımdır, ancak "uğur, baht ve talih" insanın kendisinin elde etmesinden daha çok başka bir gücün, bizim inancımıza göre Allah'ın ona bahşedeceği kazanımlarıdır. Bahşedilen bu unsurlar kiminde daha fazla, kiminde daha azdır. İnsanın mutluluğa erişme yolunda karşılaştığı zorluklarda kendi mücadelesinin yanında bu bahşedilenlerin yardımı da pek azımsanmayacak ölçülerdedir. İnanç sistemimize göre yaratılmışlar için bir sınav merkezi olan bu dünyada, herkesin sınavı başka başkadır. Kanaatimizce yaratılmışların sınavlarının farklılığı yaratıcı tarafından kendilerine bahşedilenlerin niteliği ve niceliği ile doğrudan ilişkilidir. Dinimizin öğretilerinden hasıl olan bu anlayış, insanın yaratılırken mutluluğu aramak ve ona ulaşmak üzere kodlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İslam felsefesi de gerçek mutluluğun; iyinin, güzelin, erdemin elde edilmesiyle gerçekleşebileceğini bu sebeple insanın bu dünyada sürekli iyinin, güzelin, erdemin peşinden koşarak gerçek mutluluğun şifrelerini çözmek için çabalaması gerektiğini (Yüce 2005: 47-54), ancak gerçek mutluluğun bu dünyada değil; ölümden sonraki gerçek ve ebedi yaşamda kazanılacağını vurgulamaktadır (Bircan 2001: 55-86).

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde tespit ettiğimiz üzölmek kavramıyla doğrudan ilişkili deyimleri birer yargı şekline dönüştürerek veriyoruz:

Türkiye Türkçesinde üzölmek kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzölmek acı (duymak) çekmektir "üzölmek, üzöntü içinde kalmak".

Üzölmek acısı içine (yüreğine) işlemek) çökmektir "kötü bir şey olacağını düşünerek önceden üzölmek".

Üzölmek (birinin) acısına dayanamamaktır "bir kimse bir yakınının ölümünden büyük üzöntü duymak".

212 • TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ DEYİMLERİN
ANLAM AĞINDAN HAREKETLE ÜZÜLMEK- MUTSUZLUK İLİŞKİSİ

Üzülme acısını bağına basmaktır “bir üzüntüye, sıkıntıya yakınmadan katlanmak”.

Üzülme (bir şeyin) acısını çekmektir “yapılan yanlış bir işin doğurduğu sıkıntı ve üzüntü içinde bulunmak”.

Üzülme ağız burun birbirine karışmaktır “yüzde aşırı öfke, üzüntü, yorgunluk vb. durumların izleri görünmek”.

Üzülme (birinin) ağzını bıçak açmamaktır “üzüntüsünden söz söyleyecek durumda olmamak”.

Üzülme altüst olmaktır “üzülme”.

Üzülme anasından doğduğuna pişman olmaktır “çok üzülme”.

Üzülme azap çekmektir “üzüntü içinde olmak”.

Üzülme azap duymaktır “üzülme”.

Üzülme bağırı yanmaktır “üzüntü çekmek”.

Üzülme beyninden vurulmuşa dönmektir “beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntü ve şaşkınlığa uğramak”.

Üzülme boğazı düğümlenmektir “üzüntüden boğazı tıkanmak”.

Üzülme (yiyeceği) boğazına dizilmektir “üzüntü, kaygı vb. sebeplerle isteksiz yemek, iştahı kesilmek”.

Üzülme (sözü) boğazında düğümlenmektir “söylemek istediğini heyecan veya üzüntü yüzünden diyememek”.

Üzülme (yiyeceği) boğazından geçmemektir “sevdiği bir kimsenin yokluğu veya yoksulluğu dolayısıyla bir yiyeceği yalnız başına yemekten üzüntü duymak”.

Üzülme burnunun direği sızlamaktır “çok üzülme”.

Üzülme buz kesilmektir “şaşılacak, üzülecek bir durum karşısında donakalmak”.

Üzülme canı sıkılmaktır “üzülme”.

Üzülme (birinin) çenesini bıçak açmamaktır “sıkıntı ve üzüntüden konuşamamak”.

Üzülme çile çekmektir “büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak”.

Üzölmek dağlara dñşmektir “büyük bir üzüntü dolayısıyla insanlardan kaçıp ıssız yerlerde yaşamak”.

Üzölmek dili yanmaktır “üzüntü ve eziyet çekmek, zarara uğramak”.

Üzölmek divaneye dönmektir “çok üzölmek”.

Üzölmek eriyip bitmektir “üzüntü ve sıkıntıdan çok zayıflamak”.

Üzölmek (biri) fena olmaktır “çok üzölmek”.

Üzölmek fenasına gitmektir “üzölmek”.

Üzölmek gam çekmektir “üzölmek”.

Üzölmek gönlüne dokunmaktır “üzölmek”.

Üzölmek hayal kırıklığına uğramaktır “çok istenilen veya umulan bir şeyin gerçekleşmemesinden üzüntü duymak”.

Üzölmek hüsrana uğramaktır “beklenen sonucun elde edilememesi sebebiyle çok üzölmek”.

Üzölmek ızdırıp çekmektir “aşırı derecede üzölmek”.

Üzölmek içi burkulmaktır “bir şeye çok üzölmek”.

Üzölmek içi erimektir “çok üzölmek”.

Üzölmek içi ezilmektir “üzölmek, yüreği burkulmak”.

Üzölmek içi ezim ezim ezilmektir “çok üzölmek”.

Üzölmek içi içini yemektir “istediğini yapamama yüzünden üzölmek”.

Üzölmek içi kan ağlamaktır “çok üzüntü duymak”.

Üzölmek içine ateş düşmektir “büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek”.

Üzölmek içine dert olmaktır “bir şeyi yapamamaktan dolayı üzölmek”.

Üzölmek içine oturmaktır “çok etkilenmek, çok üzölmek”.

Üzölmek içini yakmaktır “çok üzölmek”.

Üzölmek içini yemektir “çok üzölmek”.

Üzölmek içi (parçalanmak) paralanmaktır “birine acıyarak çok üzölmek”.

Üzölmek içi sızlamaktır “bir şey veya kişi için çok üzölmek”.

214 • TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ DEYİMLERİN
ANLAM AĞINDAN HAREKETLE ÜZÜLMEK- MUTSUZLUK İLİŞKİSİ

Üzölmek içi yanmaktır “büyük bir acı, sıkıntı vb. nedenlerle çok üzülmek”.

Üzölmek kahrından ölmektir “ok üzülmek”.

Üzölmek kalbi sıkışmaktır “bir meseleden dolayı aşırı üzülmek”.

Üzölmek kan ağlamaktır “büyük bir üzüntü içinde bulunmak”.

Üzölmek kara kara düşünmektir “ok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak”.

Üzölmek kara yasa bürünmektir “aşırı üzülmek”.

Üzölmek kasavet çekmektir “üzölmek, tasalanmak”.

Üzölmek kasavet etmektir “üzölmek, kaygılanmak”.

Üzölmek kaygı çekmektir “üzöntü, tasa duymak”.

Üzölmek kendini harap etmektir “sıkıntı veya üzüntüden perişan olmak”.

Üzölmek kor gibi yanmaktır “büyük üzüntü çekmek”.

Üzölmek rahatı açmaktır “üzölmek”.

Üzölmek sarsıntı geçirmektir “beklenmedik bir olaydan çok etkilenmek, üzülmek”.

Üzölmek tasa çekmektir “kaygılanmak, üzüntü içinde olmak, üzülmek”.

Üzölmek yasa (boğulmak, gömölmek) bürünmektir “ok üzülmek”.

Üzölmek (birinin) yasını tutmaktır “kötü bir olay sonunda acı ve üzüntü duymak”.

Üzölmek yas tutmaktır “1) ok üzülmek, yasa bürünmek, matem tutmak; 2) duyulan acı ve üzüntüyü bazı davranışlarla belli etmek”.

Üzölmek yeis duymaktır “üzöntü çekmek”.

Üzölmek yeise bürünmektir “üzöntülü olmak”.

Üzölmek yeise kapılmaktır “ok üzülmek”.

Üzölmek yemeden içmeden kesilmektir “bir üzüntü veya heyecan sebebiyle yiyemez, içemez duruma gelmek, iştahı kesilmek”.

Üzölmek yüreği burkulmaktır “ok üzülmek”.

Üzölmek yüreği ezilmektir “üzölmek”.

Üzölmek yüreği kan ağlamaktır “derinden acı duymak, çok üzülmek”.

Üzölmek yüreği kanamaktır “aşırı üzüntüden sarsılmak”.

Üzölmek yüreğine dert olmaktır “başkasının herhangi bir davranışı, sonradan kendisi için sürekli bir üzüntü kaynağı olmak”.

Üzölmek yüreğine dokunmaktır “üzölmek”.

Üzölmek yüreğine kar yağmaktır “kıskançlık duyarak üzülmek”.

Üzölmek yüreğine od (ateş) düşmektir “felakete uğramak, çok üzülmek”.

Üzölmek (bir şey) yüreğini kaplamaktır “endişe ve üzüntü duymak”.

Üzölmek yüreğinin yaği (yağları) erimektir “çok üzülmek”.

Üzölmek yüreği (tıkanmak) sıkışmaktır “bir meseleden dolayı aşırı üzülmek”.

Üzölmek yüreği sızlamaktır “çok üzülmek”.

Üzölmek yüreğini ateş almaktır “aşırı üzülmek, fazla üzüntüden içi yanmak”.

Kırgız Türkçesinde üzülmek kavram alanıyla ilişkili metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

Üzölmek acısını, azabını, kahrını çekmektir (Azabın tartuu) “biri için sıkıntı çekmek, birinin ölmesinden dolayı çok acı çekmek, üzülmek”.

Üzölmek bağrı tütmemektir (Booru tütpöö) “yüreği parçalanmak, üzülmek”.

Üzölmek bağrını yerden kaldıramamak, alamamaktır (Boorun cerden alboo) “darılmak, çok üzülmek, üzüntüden yere kapanıp ağlamak”.

Üzölmek başını kaldıramamaktır (Başın kötörö alboo) “bir şeye çok üzülmek”.

Üzölmek biri (günüünü) görmektir (Birdi körü) “çok eziyet çekmek, üzülmek”.

Üzölmek çaresiz kalmaktır (Dat dep oturup kaluu) “istediklerini gerçekleştiremediği için çok üzülmek, yıkılmak, kahırlanmak”.

Üzölmek göz kapağını bir karış indirmektir (Kabagın karış saluu) “1. Üzülmek, kırılmak, kaygılanmak. 2. Öfkelenmek, kızmak”.

Üzölmek içi alevlenmektir (İçi ört menen calın boluu) “çile çekmek, çok üzülmek”.

216 • TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ DEYİMLERİN
ANLAM AĞINDAN HAREKETLE ÜZÜLMEK- MUTSUZLUK İLİŞKİSİ

Üzölmek içini acıtmaktır (İçin aıştırıuu) “ok özmek, kırmak”.

Üzölmek içtiği girdap, yediği yapışkan olmaktır (İkeni irim, cegeni celim bolu) “yediği içtiği zehir olmak, özülmek”.

Üzölmek kan yutmaktır (Kan cutuu) “sevdiğinden ayrıldığı için özülmek”.

Üzölmek karnı ağırmaktır (Kursadı ooruu) “birine acımak, özülmek”.

Üzölmek ruhu kederlenmektir (Zeeni keyüü) “kırılmak, özülmek, canı acımak”.

Üzölmek sıkıntıya düşmektir (Bunk tüşüü) “yaşlandığı için, çektiği ileler, acılar için özülmek”.

Üzölmek şevki kırılmaktır (Desi kaytuu) “hayal kırıklığına uğramak, özülmek, gönlü kırılmak”.

Üzölmek şevkini kırmaktır (Desin kaytaruu) “hayal kırıklığına uğratmak, gönöl kırmak, özmek”.

Üzölmek vicdan azabı çekmektir (Abıger egüü) “ok acı çekmek, özülmek”.

Üzölmek yıldızı yere düşmektir (Cıldızı cerge tüşüü) “özülmek, üzüntüden yüzü asılmak”.

Üzölmek yolu olmamaktır (Colu bolboo) “amacına, hayallerine ulaşamamak, hayal kırıklığı yaşamak, özülmek”.

Üzölmek yüreği kanamaktır (Cüröğü kanoo) “ok özülmek, ile çekmek”.

Üzölmek yüreği yanmaktır (Cürögüü küyüü) “aşırı derecede özülmek”.

Değerlendirme:

Üzülmek kavram alanı ile ilgili deyimlerde ortaya çıkan metaforik eşleştirmeler incelendiğinde, bunların büyük bir çoğunluğunda üzüntünün somut veya soyut etkilerinin insan bedeninde yer alan organlarla ilişkilendirilerek açığa çıkarıldığını yani somutlaştırıldığını görmekteyiz. Yukarıda birer yargı biçimine dönüştürölmüş kalıp ifadelerde geçen “i, bağır, yürek, ağız, burun, boğaz, beyin, çene, *dil, kalp, karn*” gibi organ isimlerinin fazlasıyla yer alması bu durumun göstergesidir. Aynı zamanda birer benzetme unsuru olarak değerlendirilen bu organlardan *bağır ve yürek* sözlerinin, üzüntüyü

ifade etmek üzere, hem Türkiye Türkçesi hem de Kırgız Türkçesindeki deyimlerde kullanımı ve anlam ilişkisi dikkat çekicidir. Türkiye Türkçesinde; “*acısını bağına basmak, bağı yanmak*” deyimlerine karşılık Kırgız Türkçesinde “*bağı tütmemek (booru tütpöö), bağı yerdən kaldıramamak, alamak (boorun cerden alboo)*” deyimleri *bağır* kelimesinin işlendiği deyimlerdir. Özellikle Türkiye Türkçesinde karşılaşılan *bağına basmak* ifadesi dikkat çekicidir. Divanü Lûgat-it- Türk’te “*bağır*” sözü *karaciğerin* karşılığı olarak verilmiştir (Atalay, 2006: IV-59). Diğer Türk lehçelerinin çoğunda bazı ses değişiklikleriyle birlikte *bağır* sözünün hala kullanılmasına karşılık Türkiye Türkçesinde, ağızlardaki kullanımı dışında, bu organ *karaciğer* olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte *bağır* sözü kullanımdan tamamen düşmemiş, ancak yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere insanların zihninde vücuttaki karaciğer anlamından ziyade vücudun göğüs bölgesi olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte bu algılamının sadece Türkiye Türkçesini konuşanlarda değil, diğer lehçelerin bazılarında da görüldüğü bilinmektedir.

Yürek sözüyle ilgili Türkiye Türkçesinde; “*yüreği burkulmak, yüreği ezilmek, yüreği kan ağlamak, yüreği kanamak, yüreğine dert olmak, yüreğine dokunmak, yüreğine kar yağmak, yüreğine od (ateş) düşmek, (bir şey) yüreğini kaplamak, yüreğinin yağı (yağları) erimek, yüreği (tıkanmak) sıkışmak, yüreği sızlamak, yüreğini ateş almak*” gibi deyimlerin oluşturulmasına karşılık Kırgız Türkçesinde; “*yüreği kanamak (cüröğü kano), yüreği yanmak (cürögüü küyüü)*” şeklinde iki deyim bulunmaktadır. Kırgız Türkçesindeki bu iki deyim, Türkiye Türkçesinde tıpa tıp aynı olanlarının bulunması; bu durumun her iki tarafta da deyimleri oluşturan zihinlerin benzer veya ortak odaklardan etkilendiğini gösterebileceği gibi, aynı veya komşu coğrafyada bir aradayken oluşmuş tecrübelerin zamanla farklı coğrafyalara taşınmasının göstergesi de olabilir.

Deyimlerdeki metaforik ilişkilendirmelerde ifade edilen bu organ adlarının bir arada kullanıldıkları eylemler de dikkat çekicidir; “*boğulmak, sancı çekmek, acı duymak, yiyip içmemek, ağız açmamak, acı işlemek, yanmak, ateşlenmek, sızlamak, erimek, burkulmak, ezilmek, ağlamak, kanamak*” gibi fiillerin yukarıdaki organ adlarıyla beraber kullanılması çekilen acının, içinde bulunulan üzüntülü durumun en anlaşılır bir ifadeyle özetlenmesini sağlamaya yönelik tercihler olduğunu göstermektedir. Bu organ-fiil eşleşmeleri, üzüntünün insanda hangi derecede hissedildiğini açığa çıkarması bakımından da önemli bir fonksiyon yürütmektedir. Bu kalıp ifadelerin her biri belki de

günlerce, aylarca anlatılabilecek acı hatıraların kodlamaları, ancak diğer taraftan da açıklamaları niteliğindedir.

Organ adlarıyla ilgili söylenebilecek diğer bir husus, çoğunun (*ağız, ayak, baş, burun, dil, diş, el, göz, kulak, saç, yürek- kalp, yüz* gibi) dilimizin temel kelimeleri olarak kabul edilmesidir (Doğan, 2005: 145-150). Belki de zihin, çekilen üzüntünün en açık/anlaşılır şekilde ifade edilmesi için dilin en temel sözlerini seçmiştir. Duygu ifadeleri soyut ifadeler olduğu için insanın soyut olan bu ifadeleri muhatabına daha anlaşılabilir bir şekilde aktarabilmesi, ancak bu ifadeleri bazı araçlarla somutlaştırabildiği oranda kolayca gerçekleşir. İnsan vücudu kişiye en yakın tecrübe alanıdır. Bu yüzden insan, soyut kavramlarla ilişkili unsurları karşısındakine aktarırken her zaman göz önünde olan bu alandan istifade yolunu seçmiştir.

Hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesindeki metaforik eşleşmelerde görülen bir diğer ortak nokta “iç” kavramının ortaklaşa işlenmiş olmasıdır. Türkiye Türkçesinde; “*içine (yüreğine) işlemek*” *çökmek, içi burkulmak, içi erimek, içi ezilmek, içi ezim ezim ezilmek, içi içini yemek, içi kan ağlamak, içine ateş düşmek, içine dert olmak, içine oturmak, içini yakmak, içini yemek, içi (parçalanmak) paralanmak, içi sızlamak, içi yanmak*” gibi deyimlerin yanında Kırgız Türkçesinde *iç* kavramı ile ilgili; “*içini acıtmak (için açıştırıuu), içi alevlenmek (içi ört menen calın bolu)*” şeklinde iki deyim bulunmaktadır. Burada “iç” kavramının ifade edilmesiyle ortaya çıkartılmaya çalışılan ilişki “*yürek*” sözüyle oluşturulan deyimlerde anlatılmaya çalışılan durumla hemen hemen aynıdır. Kısaca zihin, *iç* ve *yürek* kavramlarını üzüntüyü ifade etmek üzere gerçekleştirilen benzetmelerde birbiriyle ilişkilendirmektedir. İç kavramı ile üzüntünün, hissedilebilecek en derin noktada, en etkili ve hassas bölgede, belki de Türkçe için soyut duygu ifadelerinin anlamının en uç/doruk noktaya çıktığı yerde hissedildiği vurgulanmaktadır.

Bu kavram alanı içinde, her iki lehçede de ortaklık açısından dikkat çeken bir diğer unsur, *ateş* ve ateşle ilişkili olarak *yanmak* kavramlarının işlenişidir. Türkiye Türkçesinde; “*içine ateş düşmek, bağı yanmak, dili yanmak, içini yakmak, içi yanmak, kor gibi yanmak, yüreğini ateş almak*” gibi deyimlerin varlığına karşılık Kırgız Türkçesinde; “*yüreği yanmak (cürögüü küyüü), içi alevlenmek (içi ört menen calın boluu)*” şeklindeki deyimler bu ortaklığı göstermektedir. Ateş kavramının üzüntü ifade eden deyimlerde bu kadar çok geçmesinin sebebi, diğer bazı toplumlarda olduğu gibi ateşe verilen kutsiyet olmamasıdır. Zira buradaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere zihin, daha çok

ateşin yakıcı olma özelliğini ön plana çıkartarak, yanmaktan ortaya çıkan *acı* durumuyla üzüntüyü ilişkilendirmiştir. Özellikle inanç sistemimiz içinde yapılagelen cehennem tasvirlerinin, dilimizdeki bu ifadelerde ortaya çıkan metaforlarda, etkili olduğunu da ifade etmek gerekir.

Türkçenin ve bilinen diğer bazı dillerin klasik diye adlandırılan edebi eserleri incelendiğinde görülecektir ki bu eserlerin çoğu, işledikleri konular ve bu konuların muhatabı olan kahramanları açısından, mutsuzluk üzerine kurulmuş ve mutsuzlukla sonuçlanmıştır. Romeo ve Juliet ne kadar mutsuz ise Leyla ile Mecnun, Aslı ile Kerem, Ferhat ile Şirin o derece mutsuzdur. Sorulması gereken soru, acaba edebi eserlerdeki bu kahramanlar mutlu olsalardı bu eserler ve bu kahramanlar bugünkü kadar herkesçe bilinir miydi? Bu sorunun cevabını günlük hayatımızdan bazı değerlendirmeler yaparak vermeye çalışacağız:

Yaşadığımız köyde birbirlerini çok seven iki gencin evlilik hikâyesi mi daha çok anlatılır yoksa birbirlerini çok sevdiği halde başkalarıyla evlenmek zorunda bırakılan gençlerin hikâyesi mi? Elbette sevip de kavuşamayan gençlerin yaşadıkları, neredeyse romanlaştırılarak anlatılır. Televizyonda günlük haberleri takip ederken, ülkenin herhangi bir bölgesindeki sahilde denize girerken veya bahçesinde ip atlarken, köşe kapmaca oynarken görüntülenen çocuklarla ilgili görüntüler belki de hiç dikkatimizi çekmez. Ancak, bir köyde çığ düşmesi veya bir trafik kazası veya bir cinayet haberi hemen dikkatimizi çeker. Hatta bu olumsuz olaylar çoğu zaman o geceki sohbet konusunu oluşturur. Bugüne kadar seyrettiğimiz sinema filmlerinden veya televizyondaki dizilerden kaç tanesi başından sonuna dek mutluluk teması üzerine yoğunlaşır? Bu yapımların son kısımlarındaki birkaç dakikalık mutluluk havası “son gülen iyi güler” anlayışıyla hep kazancımız olur, ancak o mutluluk anına gelinceye kadar görüp işittiklerimizin etkisi her zaman daha kalıcı olmaktadır.

İnsanın bazı nedenlerle üzüntüye kapılıp mutsuz olması sebep ve sonuçları açısından İslam Felsefecilerinin de ilgi alanı olmuştur. Kindî, insanın üzüntüden kurtulmasına yönelik görüşlerini 10 maddede açıklamıştır. O, bu on maddede insanın üzüntüye kapılıp mutsuz olmasının hem sebeplerini açıklamış hem de üzüntüden kurtulmasına yardımcı olabilecek fikirlerini sıralamıştır. Bu önerileri; insanın gerçek sahibi olmadığı, yaratıcı tarafından kendisine emanet olarak verilen varlıklarını kaybetmesi sonucu düştüğü üzüntüsünün gereksizliği, henüz ortaya çıkmamış olumsuz olayların yaşanmış veya gerçekleşmiş gibi önceden üzüntüsünün çekilmesinin gereksizliği, hasetten kaynak-

lanan üzüntülerin gereksizliği, insanın kendi elinde olduğu halde müdahale etmeyip kendi yanlışıyla düştüğü durumun üzüntüsünün gereksizliği şeklinde özetlemek mümkündür. O, bu nedenlerle üzüntü yaşayan insanları, aklını gerektiği gibi kullanamayıp kendi varlığının/yaratılışının ve sahip olduklarının gerçek sırrına erememiş insanlar olarak nitelemektedir (Çağrı, 1998: 52-67).

Buraya kadar olan bölümden açık bir şekilde anlıyoruz ki insan, yaşamı boyunca sürekli mutluluğun peşinden koşan hatta bunu yapmak için programlanan bir canlıdır. O halde neden insanın üretmeleri daha çok mutsuzluk üzerinedir? İşte bunun bize göre en önemli sebebi, bu yolda karşılaşılan olumsuzlukların birer tecrübe halinde kendisinden sonrakine aktarmak ve belki onun mutluluğa daha kolay ulaşmasını sağlamaktır. Veya başka bir ifadeyle, kendisinden sonrakine mutluluğa erişme yolunda karşısına çıkabilecek olumsuzlukları önceden haber vermek ve onun bunlarla ilgili gerekli tedbirleri almasını sağlamaktır.

Sonuç:

Dilimizin kalıp sözleri olarak kabul ettiğimiz deyimler üzerine, sözlüklerden hareketle yaptığımız inceleme sonucunda; *mutsuzluk* kavram alanıyla doğrudan veya dolaylı ilgili fiil ve deyimlerin sayısının hem Türkiye Türkçesinde, hem de Kırgız Türkçesinde *mutluluk* kavram alanıyla ilgili fiil ve deyimlerin sayısından daha fazla olduğunu gördük (Türkçe Sözlük), (Yudahin, Kırgız Sözlüğü), (Konkobayev vd., Kırgız Dilinin Deyimler Sözlüğü). Dilin bir toplumu tanıma noktasında en belirleyici göstergeleri gün yüzüne çıkaran bir araç olduğunu düşünürsek Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki bu durumdan hareketle bu dili konuşan ve yazan Türklerin genel hatlarıyla mutsuz bir millet olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak, konuyla ilgili başka dillerde bulunan malzemelerin tespit ve değerlendirmesi yapılmadan ve bu durumun karşılaştırmalı olarak sebepleri araştırılmadan kesin bir yargıya varmak bizi doğru bir sonuca ulaştırmayacaktır.

Hangi toplumda, hangi dilde olursa olsun, tarih boyunca olduğu gibi bugün de genel manada insanı veya toplumu huzursuz eden, onların mutsuz olmasına sebep olan olaylarla ilgili toplumsal veya bireysel üretim, mutlulukla donatılmış üretimden çok daha fazladır. Dolayısıyla bizim dilimizde de mutsuzlukla ilgili malzemelerin fazla olması bizi, millet olarak mutsuz olduğumuz sonucuna ulaştırmamalıdır. Mutsuzluk unsurlarıyla ilgili üretimin çok olması bizce; aslında insanın mutsuzluğa sebep olan bütün olumsuzluklar

karşısında duyarlı olduğunun bir göstergesi, ona karşı vermiş olduğu mücadelenin bir ifadesi olmalıdır. Mutluluğa ulaşmak, onu elde etmek için sürekli çalışmak üzere adeta kodlanarak yaratılmış olan insanın, bu alanda ürettiği dil malzemelerinde inanç sisteminden de etkilenecek şekilde bu uğurda karşılaştıklarını veya bu karşılaşmalardan edindiği tecrübelerini kayıt altına alıp kendisinden sonrakilere bırakmayı bir görev edinmesi, mutsuzlukla ilişkili her türlü ürettimin mutlulukla ilişkili olanlardan çok daha fazla olmasının en temel sebebi olsa gerektir.

Kaynaklar

- ATALAY, Besim, (2006), *Divanû Lügati't- Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BİRCAN, Hasan Hüseyin (2001), *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- DOĞAN, Levent, (2005), “*Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme – Ana ve Ara Temel Kelimeler*” *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, Haziran, s. 142-164.
- KİNDİ, (1998), *Üzüntüden Kurtulma Yolları (el-Hile li-def'i'l-ahzân)*, Çeviri ve Metin Tahkiki: Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KOMİSYON, (2009), *Türkçe Sözlük* (Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın ve başkaları), 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KONKOBAYEV, Kadıralı, Cüzökan Osmanova ve Şeralı Caparov, (2001), *Kırgız Dilinin Deyimler Sözlüğü*, Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- YUDAHİN, K.K., (2011), *Kırgız Sözlüğü*, (Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YÜCE, Bilgin (2005), *Kutadgu Bilig Mutluluk Bilgisi*, (Hazırlayanlar: Bilgin Yüce- Orkun Uygur- Turan Köktürk), İlya Yayınları, İzmir.